

*Abmet Gülen, “Ne İçindeyiz Ne Dışında Mülakatlarla Yakın Tarihimiz” **

İbrahim şAHİN

Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir

E-Mail: ibrahim.sahin@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1751-808X

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 16.03.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 28.07.2022

Mülakat, buluşma-görüşme sonucu ortaya çıkan bir yazı türüdür. Bir diğer tanıma göre mülakat; bir konu hakkında konuşmak, bir kimsenin bir konu veya sorunla ilgili görüşlerini almak olarak tanımlanmaktadır.¹

Tarih araştırmalarında mülakat/söyleşi türü çalışmalar oldukça önemlidir. Tarihsel olayların doğrudan ya da dolaylı tanığı olan isimlerin aktarımları, araştırma konusuna yönelik çoğu zaman perde gerisinde kalmış olan bilgilerin edinilmesinde büyük fayda sağlamaktadır. Fakat bu noktada hem araştırmacı hem de okuyucu tarafından dikkat edilmesi gereken husus, anlatımların koşulsuz doğru kabul edilmemesidir. Söyleşi türü aktarımlarda aktarıcı tarafından bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ifade edilen hatalı bilgiler de yer alabilmektedir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde ğretim Görevlisi olan Dr. Ahmet Gülen’in “*Ne İçindeyiz Ne Dışında Mülakatlarla Yakın Tarihimiz*” adlı kitabı Bilgi Yayınevi tarafından geçtiğimiz yıl

* Ahmet Gülen, *Ne İçindeyiz Ne Dışında Mülakatlarla Yakın Tarihimiz*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2021, 1. Basım, 351 s..

¹ *Türkçe Sözlük*, Haz. şükrü Halk Akalın vd., Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 2019, s. 1726.

Kasım ayında yayımlanmıştır. Gülen, bu kitabını doktora çalışması döneminde yaptığı mülakatlardan derleyerek oluşturmuş, “Türk Siyasal Hayatında Nihat Erim”² başlıklı doktora tezi çalışması doğrultusunda Nihat Erim’in başbakanlığı sırasında Başbakanlık özel kalem müdürü olan Güner Öztekin, Erim’i yakından tanıyan eski Kocaeli Milletvekili Erol Köse, 12 Mart dönemi milletvekillerinden Hasan Korkmazcan, 12 Mart döneminde idam edilen Deniz Gezmiş’in ağabeyi Bora Gezmiş, gazeteci Altan Öymen, Nihat Erim’in üniversitede öğrencisi olan akademisyen Nermin Abadan Unat, gazeteci Kurtul Altuğ, Erim’in kızı ve damadı Işıl ve Akın Özalp başta olmak üzere mülakatlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca, yine dönemin tanıklarından eski CHP’li siyasetçi Orhan Birgit, İsmet İnönü’nün kızı Özden Toker, eski meclis başkanı-siyasetçi Hüsametdin Cindoruk, ünlü gazeteci Bedii Faik, eski meclis başkanı Ferruh Bozbeyli, eski milletvekili Mustafa Timisi, gazeteci-yazar Ali Sirmen, gazeteci-yazar Hıfzı Topuz da kitapta mülakatları yer alan isimler arasındadır. Ayrıca mülakat yapılan isimlerin kısa biyografilerine de dipnotlarda yer verilmiştir.

Yapılan görüşmelerde yazarın önsözünde de belirttiği gibi, Atatürk, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Celal Bayar, Bülent Ecevit, Süleyman Demirel ve daha pek çok isme dair hatıra ve izlenimlere yer verilmiştir. Ayrıca tek parti dönemi, çok partili hayata geçiş, 12 Mart Muhtırası, 27 Mayıs ve 12 Eylül darbeleri gibi Türkiye’nin yakın tarihine ilişkin önemli olaylar ve kesitler, yapılan görüşmelerde değerlendirme konuları arasında yer almıştır.

Kitapta ilk olarak gazeteci, yazar ve siyasetçi Altan Öymen ile yapılan görüşme yer almaktadır. Bu görüşmede dikkat çeken önemli bir değerlendirme, Türkiye’de çok partili hayata geçişin nedenleri üzerinedir. Öymen, “şehir efsaneleri” olarak belirttiği iddialara göre Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra toplanan San Francisco Konferansı’na katılabilmek için demokrasiye geçildiği görüşünün yanlış olduğunu ve bunun tarihsel olarak da mümkün olmadığını vurgulamıştır. Konferansa Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin de çağırıldığını belirten Öymen, savaş sonrasında ortaya çıkan Sovyetler Birliği’nin talepleri karşısında Türkiye’nin Batı ile daha da yakınlaştığını fakat, örneğin NATO’ya üyelik konusunda da Portekiz’deki Salazar diktası örneğini vererek demokratik rejim şartının aranmadığını ifade etmiştir.

Ayrıca bu görüşmede Öymen’in bir diğer önemli değerlendirmesi Demokrat Parti (DP) Dönemi’ndeki basın ile ilgilidir. DP iktidarının ilk yıllarında basında

² Yazarın doktora tezi 2020 yılında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanmıştır; bk. Ahmet Gülen, *Türk Siyasal Hayatında Nihat Erim*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020.

görev yapan Öymen,³ DP'nin iktidara geçtikten sonra seçim vaadi olan basın kanununda değişiklik yaptığını ve böylelikle tek parti dönemine nazaran daha özgür bir ortamın oluştuğunu belirtmiştir. Fakat 1953 yılı itibariyle DP'nin basına karşı sert bir politika uygulamaya başladığını ve 1956'da yeni düzenlemelere gidilerek hem basın üzerinde hem de siyasette sertlik döneminin başladığını eklemiştir.

Kitapta yer alan mülakatlarda yazar, kişilerin meslekleri, tanık oldukları dönem, dönemin siyasetçileriyle olan yakınlıkları vb. gibi özelliklerini dikkate alarak sorular yönelmiştir. Bu doğrultuda İsmet İnönü'nün kızı Özden Toker'le yapılan görüşmede yazar, Toker'e İnönü'ye dair tanık olduğu konular üzerine sorular sormuş, Toker, İsmet İnönü ve Atatürk arasındaki ilişkilerden başlayarak önemli bilgiler aktarmıştır. Örneğin, Atatürk ile İnönü arasındaki küskünlük döneminde⁴, Atatürk'ün hastalığı dolayısıyla İstanbul'a gitmek isteyen İnönü'ye Refik Saydam'ın engel olduğu iddialarına yönelik, Özden Toker verdiği yanıtta; “...Refik Saydam bu gezinin tehlikeli olduğuna inanmıştı ve babam İstanbul'a giderse mâni olmak için raylara yatacağım söylemişti. Bunu kulaklarım duyduğum.”⁵ demiştir.

Özden Toker ile yapılan görüşmede dikkati çeken bir diğer husus da İsmet İnönü'nün 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasında “*İhtilalin ne içindeyiz ne dışındayız*” sözleri üzerinedir. Yazara kitabının adı konusunda ilham veren bu sözlerin anlamı konusunda Toker şu açıklamayı yapmıştır:⁶

“Nüanslı, nüanslı... Yani içinde değil, fakat dışında da değil... Artık, ‘Bu iş olmuş bitmiş, sen ne yaparsan yap’ değil... Gene orada bir sorumluluğu var. Onun için gene elinden geldiği kadar kendine göre içinde olmadan yapılmış olan şeyi dıştan tekrar doğru yola sokmaya çalışacağını söylüyor.”

Yazarın gerçekleştirdiği bir diğer mülakat, milletvekilliği ve TBMM Başkanı olarak görev yapmış olan Ferruh Bozbeyleli'dir. 1960'lı yıllarda Adelet Partisi (AP)'inden siyasete giren Bozbeyleli, Türk sağına ilişkin önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bozbeyleli, yazarın bir sorusu üzerine Türk sağının İsmet İnönü'ye bakışı konusunda verdiği yanıtta, çok partili demokratik

³ Altan Öymen gazeteciliğe DP'nin ilk yıllarında *Ulus* gazetesinde stajyer olarak başlamıştır. Öymen'in bu döneme ait anıları için ayrıca bkz. Altan Öymen, *Değişim Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, ss. 617-648.

⁴ Atatürk ile İnönü arasındaki görüş ayrılıklarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsmet Bozdağ, *Bir Çağın Perde Arkası Atatürk-İnönü İnönü-Bayar Çekişmeleri*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1972.

⁵ Ahmet Gülen, *Ne İçindeyiz Ne Dışında Mülakatlarla Yakın Taribimiz*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2021, s. 29; Benzer bir aktarım için bkz. Bozdağ, *a.g.e.*, ss. 185-188.

⁶ Gülen, *age.*, s. 39.

rejime geçildiği süreçte muhaliflerin eleştirilerini İsmet İnönü şahsında CHP'ye yönelttiklerini belirtmektedir. Ayrıca Bozbeyle, İnönü ile aralarında geçen bir diyalogtan hareketle İnönü'nün Türk sağına bakışı konusunda şu bilgileri vermektedir:⁷

“Paşam ben sizi 1944'ten beri tanıyorum. O tarihten beri de siz benim gündemimden hiç çıkmadınız. Siz herşeyin içindeydiniz. Onun için ben şunu gözlemedim: “Siz hiç sol tehlikeden söz etmediniz, hep sağ tehlikeden söz ettiniz, bu da solu çok güçlendirdi. İnönü beni dikkatle dinledi ve: Bu doğrudur, yalnız nedeni var. Solun en ilerisi komünistliktir ve komünistin bile kafasında bir devlet fikri vardır. Ama ben bu sağcıların kafasında nasıl bir devlet fikri var, bir türlü çözememim' dedi.”

Yine bu diyalogta Bozbeyle, kendi yaptığı değerlendirmeyi ekleyerek şunları söylemiştir:⁸

“Bu önemli bir değerlendirmeydi. Bugün için bile öyle. Sağcının devlet fikri nedir? Rahmetli Erbakan'ın tarif ettiği gibi midir, yoksa Turgut Özal'ın tarif ettiği gibi midir? Serbest Pazar ekonomisi midir, dindarlık mıdır? Nedir? Böylelikle ben şunu gördüm: İsmet Paşa'da öncelikle bir devlet fikri var ve bu devlet fikri kaybolmasın diye çabılıyor. Tabii ki sağın kafasındaki devlet fikrini bilmediği için de onu tehlikeli görüyor...”

Bozbeyle ile yapılan mülakatta dikkat çeken bir diğer husus da 1969 yılında katıldığı Türk Tarih Kurumu'nda İsmet İnönü'nün verdiği bir konferansa ilişkindir. İsmet İnönü'nün Atatürk ve Millî Mücadeleyi anlattığı bu konferas sonrasında Bozbeyle, İnönü ile aralarında geçen bir diyaloga değinmiş, İnönü'nün kendisine konferansı nasıl değerlendirdiği sorusuna verdiği yanıtta şunları söylediğini aktarmıştır:⁹

“... iki konunun dikkatimi çektiğini söyledim. Siz orada, ‘Damat Ferit hain değildi’ dediniz. Biz bunu sokakta desek bizi öldürüler ama söylediniz siz bunu. Ayrıca bir de ‘Meclis kapanma tehlikesine maruz kaldı’ dediniz ama bunun nedeninden hiç söz etmediniz. Bana cevaben aynen şunu söyledi:

‘Damat Ferit hain değildi. Koskoca bir devletin başbakanına bu sıfat verilemez. Yalnız yeniden bir Millî Mücadele'ye eldekinin de gideceği düşüncesiyle karşıydı. Böyle düşünen sadece o değildi. Çoğu aydın bu fikirdeydi. Fikir yanlıştı, cesaretleri yoktu, bu ayrı. Ama hainlik demez buna' dedi. Bu bana göre dürüstçe bir değerlendirmedir. İlk izahı budur.”

⁷ *age.*, s. 58.

⁸ Aynı yer.

⁹ *age.*, s. 59.

Yine aynı diyalogta meclisin kapanma tehlikesi konusunda Bozbeyli, İnönü’den aktarımında şunları eklemektedir:¹⁰

“... Bir gün yine Meclis’te sıkıntılı bir günün sonunda beni Çankaya’ya çağırdı (Atatürk). Gidince baktım ki halen sinirli ve ayakta dolaşiyor. Bana Meclis’i kapatacağını ve bu Meclis’le savaşın kazanılamayacağını söyledi. Ben Atatürk’ü tanıyorum, sinirli bir şey söylüyorsa en doğrusu odur...’ Tabii bunu bilen İsmet Paşa da önce itiraz etmemiş ve sınırları yatışınca demiş ki: ‘Paşam, Sultan Hamid de Meclis’i açtı ama tarihe Meclis’i kapatan adam olarak geçti. Ben, sizin tarihe Meclis kapatan adam olarak geçmenizi istemem.’ Atatürk bunun üzerine demiş ki: ‘Senin dediğini yapacağız ve sabırlı olacağız.’

Ben hemen bunları neden konferansta anlatmadığını sordum. İsmet Paşa’nın yanıtı şu oldu: ‘Biliyorsun ben siyaset yapıyorum. Anlatsam kendimi övdüğümü ve Atatürk’ü idare ettiğimi söyleyenler çıkabilir. Hem benim adım ortaya dökülür hem Atatürk’e haksızlık etmiş oluruz. Ama sen ahlaklı adamsın. Sen bunları bir gün anlatacaksın’...”

Kitapta yer alan bir diğer mülakat eski meclis başkanı-siyasetçi Hüsamettin Cindoruk ile gerçekleştirilmiştir. Bu mülakatta, uzun yıllar DP çizgisinde yer alan siyasî partilerde görev alan Cindoruk’un İnönü hakkındaki değerlendirmeleri dikkat çekmektedir. Cindoruk, İsmet İnönü’nün ölümünden sonra aşırı sağ kesimlerin onu dinsizlikle, İmam-Hatip okullarını kapatmakla, Kur’an kurslarını yasaklamakla suçladıklarını ve ayrıca camilerle ilgili “şehir efsaneleri” yarattıklarını belirtmektedir. Cindoruk, bu saldırıların nedeni olarak; İnönü’nün Atatürkçü, devrimci ve laik yönüne karşı bir saldırı olduğunu ifade etmiştir.

Yassıada yargılamalarında DP’lilerin avukatlığını yapan Cindoruk’a yazarın yönelttiği, 27 Mayıs İhtilali öncesinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın iktidar ile muhalefeti bir araya getirerek neden uzlaştırmayı düşünmediği sorusuna Cindoruk’un verdiği yanıt önemlidir. Cindoruk yaptığı değerlendirmede, Yassıada mahkemesi zabıtlarında görüldüğü üzere Bayar’ın o dönemde siyasete hâkim olmadığını, partisi DP’ye dahi hâkim olmadığını belirterek şunları söylemiştir: “O zamanlar DP kulislerinde Bayar’a ‘Reşat Efendi’ dediğini, ‘Sultan Reşat’ dediğini biliyorum. Yani Sultan Reşat Osmanlı taribinde nasıl pasif kaldıysa...”¹¹

Bir diğer mülakatta yer alan isim gazeteci-yazar Hıfzı Topuz’dur. Yazarın sorusu üzerine Topuz, 1940’lı yıllarda basının rejime karşı tutumu konusunda verdiği bilgilerde, bu dönemde basında Necip Fazıl’ın *Büyük Doğu* dergisi

¹⁰ *age.*, s. 59-60.

¹¹ *age.*, s. 73.

dışında bir de *Tasvir* gazetesinin nispeten rejim aleyhtarı, tutucu bir çizgide olduğunu ifade etmiştir.

Ardından DP dönemindeki basın konusunda da önemli bilgilen aktaran Topuz, şunları söylemiştir:¹²

“Başbakan Menderes’in basın üzerinde büyük etkileri vardı. 1950 ile 1953 arası daha liberal bir dönemdi. Bizler sendikayı kurduk. Ben sendikanın önce genel sekreterydim, sonra genel başkanı oldum. O zamanlar 1955 yılında tüm basın örgütlerinin katıldığı Türkiye Gazeteciler Konferansı düzenledik. Beyefendi (Menderes) fena kızdı ve bir süre sonra sendikayı kapattı. Tedbirler Kanunu çıktı, Basın Kanunu değişti. 1950’de elde ettiğimiz hakların hepsi elden gitti... 27 Mayıs 1960 olayını hepimiz alkışladık, ‘Aman, çok şükür bunlardan kurtuluyoruz’ dedik. Aslında askerleri bütün aydınlar destekliyorlardı, profesörler zaten büyük baskı altında kalmışlardı DP döneminde ve hepsi darbeden yana oldular.”

Ayrıca bu mülakatta Topuz, 6 Eylül 1955 tarihinde *İstanbul Ekspres* gazetesinin Atatürk’ün Selanik’teki evine bomba atıldığı haberi üzerine 6-7 Eylül 1955 yılında yaşanan azınlıkların mağaza, işyeri, ibadethane vb. yapılan saldırıların çıkış noktasıyla ilgili de şu önemli bilgileri vermiştir:¹³

“Çıkış noktası (İstanbul) Ekspres gazetesinin bir haberi idi. Gazetenin yazı işleri müdürü Gökşin Sipahioğlu’ydu. Ben onun kötü niyetle bunu yaptığı sanmam. Gazete, Atatürk’ün evine saldırı haberi vermişti ve iki baskı yapmıştı. O da akşam gazetesi idi. Gökşin benim dostumdu. Ama bu haberi alınca gazetecilik yaptı ve yayınladı. Bana göre alet oldu birilerine. Ben bunu bilerek yaptığı kanısında değilim. Bu konuyu onunla da konuştuk. Bu haber kısa sürede yayıldı.”

Yazarın mülakat yaptığı bir diğer isim gazeteci ve siyasetçi Orhan Birgit’tir. Bu bölümde Birgit, uzun yıllar CHP’de ve basında görev almış bir isim olarak İsmet İnönü, DP dönemi ve 27 Mayıs ile ilgili önemli yorum ve tespitlerde bulunmaktadır. 1959 yılında İsmet İnönü’nün gezisi sırasında Uşak’ta yapılan taşlı saldırı olayında İnönü’nün yanında yer alan Birgit, bu olayla ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ardından yazarın, 12 Mart rejimi ve Nihat Erim’e ilişkin kendisine yönelttiği soruları yanıtlayan Birgit, asker-siyaset ilişkine dair bilgi veren bazı detaylar paylaşmıştır. Bunlar arasında örneğin; Bülent Ecevit’in askerlerle ilişkisi hakkında Birgit’in anlatımında yer alan bir anı dikkat çekmektedir:¹⁴

¹² *age.*, s. 83.

¹³ *age.*, s. 95.

¹⁴ *age.*, s. 129.

“Bir gün telefon çaldı. Telefona ben çıktım. Isparta’dan bir garnizon komutanı, Ecevit ile görüşmek istediğini söyledi. Bülent Bey’e verdim telefonu, baktım derhal tik başladı yüzünde. Konuşuyorlar tabii. Ecevit, ‘Siz bana iki ölüm öneriyorsunuz. Ben şerefisini kabul ediyorum’ dedi ve kapattı. İşte Faruk Gürler’in cumhurbaşkanlığı için Ecevit’ten destek istiyorlar. O zaman meclis üzerinde bir tehdit havası vardı. Askerler, ‘Ya Gürler Paşa’yı seçeceksiniz ya da...’ diyerek bir tehdit havası oluşturuyorlar. Yani o seçilmezse Meclis dağıtılacak. Ama Ecevit, askere tavır koymuştur orada. Bu çok önemlidir.”

Kitapta yer alan bir başka mülakat uzun yıllar gazetecilik yapan, Falih Rıfkı Atay’la *Dünya* gazetesini çıkaran Bedii Faik olmuştur. Bu bölümde Faik, 1940’lı yıllara dair dönemin basını, eğitim tablosu ve siyasî ortamı konusunda önemli bilgiler aktarmaktadır.

Ayrıca yazar, Falih Rıfkı Atay ile yakın çalışma arkadaşlığı yapmış olan Bedii Faik’e, günümüzde de merak edilen ve tartışılan Atatürk’ün Bursa Nutku’nun gerçek olup olmadığı sorusunu yönelmiştir. Bedii Faik, Atay’dan dinledikleri doğrultusunda Bursa Nutku’nun “Türkçe Ezan” hadisesi üzerine Atatürk tarafından okunduğunu, fakat içeriği itibariyle basına dağıtılmasının uygun görülmediğini aktarmıştır.

Bir başka mülakat yapılan isim, gazeteci ve 12 Mart Muhtırası sonrasında kurulan Nihat Erim kabinesi sırasında basın danışmanlığı yapmış olan Kurtul Altuğ’dur. Bu bölümde yazar, Altuğ’a dönemin bir tanığı olarak İnönü, DP, 27 Mayıs, 12 Mart ve Nihat Erim hakkında sorular yönelmiştir. Bu mülakatta dikkati çeken bir konu, İsmet İnönü’nün 12 Mart döneminde Nihat Erim’in başbakanlığına neden destek verdiği sorusu üzerine Kurtul Altuğ’un verdiği yanıtıdır. Altuğ, Nihat Erim’in önce İnönü’den izin aldığını, ayrıca Erim’in başbakanlığına Amerika tarafından çok daha önceden karar verildiğini iddia etmektedir. Altuğ, bu iddiasına yönelik olarak da şu anısını aktarmıştır:¹⁵

“... Bana bunu Yeni İstanbul gazetesi Ankara temsilcisiyken Fethi Akkoç söyledi. Hatta 12 Mart’tan iki-üç sene evvel söyledi bunu. O zamanlar Nihat Bey sıkça bizim gazeteye gelir ve yazılar yazardı. Fethi bir gün bana dedi ki: ‘Bir muhtıra gelecek ve arkasından Nihat Erim başbakan olacak.’ Ben de nereden duyduğunu sordum hemen. Fethi, ‘Benim Amerikalıların yanında çalışan komşum bir albay var. O söyledi’ dedi.”

Kitapta yer alan bir diğer bölüm akademisyen, gazeteci ve siyasetçi Nermin Abadan Unat ile yapılan görüşmedir. Bu görüşmede yazar, Unat’a ilk olarak özellikle Nihat Erim hakkında sorular yönelmiştir. Ayrıca Unat bu bölümde, CHP yayın organı *Ulus* gazetesinde çalıştığı yıllara dair önemli bilgiler vermekte ve değerlendirmelerde bulunmaktadır.

¹⁵ *age.*, s. 193-194.

Bir diğer görüşme gazeteci-yazar, milletvekiliği ve bakanlık yapmış olan Alev Çoşkun iledir. Yirmili yaşlarında girdiği CHP Gençlik Kolları yıllarından başlayarak Çoşkun, dönemin siyasî tablosuna yönelik önemli bilgiler aktarmıştır. İlk olarak yazar, Alev Çoşkun'a 1945 yılının Türk demokrasisinin kurulması için erken bir tarih olduğu tezi hakkındaki düşüncesini sormuş, Çoşkun verdiği yanıtta bu konuyla ilgili olarak İnönü'yle olan şu anısını paylaşmıştır:¹⁶

“... 1958'de İstanbul İl Gençlik Kolu Başkanı oldum. Biz bir grup genç arkadaşla beraber bir gün İsmet İnönü'yü ziyaret ettik. Konuşurken, İsmet Paşa'ya demokrasi sistemine erken girdiğini söyledik. İnönü, 'Bu karar sadece benim kararım değildir, bu kararın asıl sahibi Atatürk'tür. Ben O'nun bıraktığı mirası uyguladım' dedi... Bir de şunu dedi İnönü: 'Herşey kitaplardan öğrenilebilir. Ama iki şey sadece kitapları okumakla öğrenilmiyor. İlki yüzmek, ikincisi de demokrasidir...' Burada İnönü, demokratik yaşamın yaşanarak öğrenilebileceğini anlatmak istiyordu...”

Ayrıca yazar, 27 Mayıs'tan önce İnönü'nün askerî müdahale hakkında bilgisinin olduğu iddiaları konusunda Çoşkun'un görüşlerini sormuş, Çoşkun, Menderes'e istifa çağrısı yapıldığını, fakat İnönü'nün ise istifaya gerek olmadığını, seçim kararı alınmasını istediğini belirtmiştir. Ardından Çoşkun şu açıklamayı da yapmıştır:¹⁷

“... Ben 1950-1960 arasını inceleyen bir kitap üzerine çalışıyorum. Bu belgeyi gördüm ve elimde vardır. Menderes istifa etmek istiyor, Celal Bayar engel oluyor, 'Dere geçerken at değiştirilmez' diyor. İnönü ise 'Menderes'in istifa etmesine gerek yok, bir an önce seçim kararı alsın, ilan etsin yeterli' diyor. Eğer ilan etse askerî müdahale de olmazdı. İnönü faktörü askerî müdahaleyi önlerdi.”

Kitapta bundan sonraki bölümlerde mülakatları yer alan diğer isimler sırayla: Erol Köse, Bora Gezmiş, Hasan Korkmazcan, Güner Öztek, Ali Sirmen, Mustafa Timisi, Işıl ve Akın Özalp olmaktadır. Yazarın bu isimlere yönelik soruları önceki bölümlerde olduğu gibi İsmet İnönü, Nihat Erim, askerî müdahaleler, Menderes'ler ve Deniz Gezmiş'lerin idamları ve dönemin diğer siyasî olaylarına yöneliktir. Örneklerini verdiğimiz yukarıdaki değerlendirmelerle birlikte, bu bölümlerde de pek çoğu dönemin tanıkları olan isimlerin verdikleri bilgiler ya da tarihî şahsiyetlere olan yakınlıkları dolayısıyla yaptıkları aktarımlar, tarih araştırmaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak; kitabın akademik bir yaklaşımla oluşturulduğu, üslup yönünden akıcı, dilbilgisi hatalarının ise yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Söyleşi yapılan isimlere yöneltilen sorular açık ve nettir. Fakat bu

¹⁶ *age.*, s. 213-214.

¹⁷ *age.*, s. 222-223.

soruların daha fazla eşitlendirilmemesi yani genel olarak çoğu kez bazı benzer sorular etrafında sylesilerin yapılması kitabın eksik yönü olarak değerlendirilebilir. Özellikle yazarın çalışma konusu olan Nihat Erim üzerinde çok sık durduğu görülmektedir. Her ne kadar bu açıdan tenkit edilebilir olsa da, belirli bir dönem ve kişilerle ilgili önemli ayrıntıları içerdiğini de belirtmek gerekir.

Ahmet Gülen'in bu çalışması genel olarak, yakın tarihimize ilişkin merak edilen konular üzerinde yoğunlaşarak yakın dönem Türkiye tarihi araştırmaları açısından katkı sağlayacak bir çalışma olmuştur.